

Egy kép összeáll

SZILÁGYI ZSÓFIA: MÓRICZ ZSIGMOND

Régóta vártunk erre a nagymonográfiára.

Szilágyi Zsófia évtizedes Móricz-kutatásainak eddigi eredményei (köztük egy, az író utóéletéről szóló kötet – *A továbbélő Móricz*, Kalligram, 2008 –, valamint számtalan tanulmány) alapján ugyanis sejthető volt, hogy a szerző által gyakran hangoztatott, a kilencvenes évek második felétől felfokozódó Móricz-újraolvasás jelentékeny és izgalmas hozadékait (is) keretbe foglaló munka nem csak (ha lehet egyáltalán hasonló formátum kapcsán ilyenről beszélni) *szűk kontextusában* pályázhat majd magas elismerésekre. A későbbi irodalomtörténeteknek azért sem szabad majd megfélemedkezniük erről a kötetről, mert a jól (talán túl jól) dokumentált életútból következő látszólagos „könnyedség” dacára a szerző látványosan demonstrálja azt, hogyan férhet meg egy visszafogottabb szövegelemzési gyakorlat az életregény díszleteinek redőiben, azaz pontosabban: hogyan lehet látványos kizárási és szűkítési műveletek nélkül egyensúlyi helyzetet elérni a monografikus teljességigény és az interpretáció óhatatlanul lehatároló, „hierarchizáló” jellege között. A *szabadon olvasott hagyomány* érzete jelen esetben nem csak a könyv egészére jellemző, maradéktalanul olvasóbarát hangvételből táplálkozik, hanem az olykor szinte átláthatatlan szövegcsokrokban és *szövegkönyvekben* való egyszerre fegyelmezett, de egyszerre fesztelen olvasási stratégia következménye is.

A monográfia nem él vissza hatalmával. Nem érzi szükségét, hogy erőteljesen alakítsa a szerzői kánonon, vagy, hogy az utóbbi idők kutatásait összefoglalva mátrixba rendezze a szerzőhöz erős vagy gyenge szálon kötődő szövegeket, beleértve a recepció ilyen-olyan okból fajsúlyos termékeit is. Jobban mondván nem reflektál ezekre a háttérben működő, voltaképpen kiiktathatatlan aktusokra. Ehelyett inkább olvashatóvá teszi a szövegeket, illetve a móriczi írásgyakorlat függvényében olvashatóvá tesz egy életet, kiemelve eközben az „íródo” élet és a „lejegyzett” élet nyomai közötti dinamikát, valamint az életív azon szakaszait, amelyek különösképp kiszolgáltatottá váltak az ideologikus interpretációk nyomán. Nem csupán arról van szó azonban, hogy Szilágyi feltárja, milyen logikának, és milyen „segédeszközök” bevonásának köszönhető a Móricz-mítosz kialakítása/kialakulása (ez ugyebár joggal elvárható egy 21. századi nagymonográfiától). A munka ugyanis általános problémákra ad magyarázatot (mint például a pályakezdés meghatározása), de ráközelít az életmű eddig háttérben maradó (háttérbe vont) szegmenseire is. Vizsgálati körébe vonja a szerző olykor tabusértő reflexióit az írás *aktusát* illetően, és a kortárs irodalomtudományból egyre inkább kikülönülő színházstudomány állapotára reflektálva (502.) számot vet Móricz és a színház viszonyával is. Részletesen, külső források bevonásával „közvetít” Móricz peres ügyeiről is, valamint – talán leglátványosabb újításként – a szerzői(-közéleti) imázs tudatos kialakításának állomásairól szintén értesülhetünk.

Mégis, a Móricz-szövegtörzsszel való behatóbb vizsgálódás gordiuszi csomója az írói tudatosság, a „brand-építési” gyakorlat, amely még a születési időpontot is szimbolikus erővel ruházta fel – „Móricz kezében [...] már olyan alapvető adatok, mint a születés időpontja, gyúrható anyaggá változtak”. (17.) Ezen felül Péter-Pál napja, mint az aratás kezdete olyan markáns asszociációs hálót teremt az olvasásra és írásra, illetve a már „beérett” gondolat papírra vetésére vonatkozó írói reflexiók „elhelyezéséhez”, hogy a legújabb kori Móricz Zsigmond-kép megalkotásához is a saját kézzel, valamint a családtagok által szignált életrajzi nyomok bizonyulnak elsődleges sémaként. Ha nem is vetíthető ki ez a játékos lendület a monográfia egészére, az is beszédes, hogy az első fejezet *A szikra* címet viseli, azaz már a kezdettől nyilvánvaló, hogy az életmű olvasható, jobban mondva újfent lejegyezhető (lenne) a móriczi szimbolika (jelen esetben a *tűz*), a különféle jellegű szövegek tükröző-öntükröző aspektusa, az *életszöveget* kirakójátékként kezelhető rétegei felől, ezek hathatós segítségével. Nem beszélve arról a jellegzetességről, hogy a Móriczról beszélés könnyen átfordulhat az irodalom és az írás alapvető jegyeiről való beszéddé is. A nagymonográfia érdeme, hogy nem siklik el az ilyen lehetőségek felett, és ahol ez a műfaji keretek erősebb feszegetése nélkül megoldható, az írói életművet más életművekkel, kortárs irodalmi helyzetekkel, jelenségekkel rendezi hálós szerkezetbe.

A monográfia íródásával és megjelenésével egy időben folyik a Móricz-naplók kiadása is (eddig az 1924-től 1929-ig tartó időszak bejegyzései jelentek meg két kötetben a *Noran Kiadónál* 2010-ben, illetve 2012-ben). Szilágyi természetesen erős forrásként használja a már publikált, de a még kéziratban lévő bejegyzéseket is, figyelmeztetve arra, hogy a „nyelvvé folytatott” évtizedes „párbeszéd” túlível a „háttérszöveg” és az egyes művek „előszövegeinek” státusán. (322–323.) Ráadásul a naplóírás kivonulást is jelenthetett a házasság nyűgeiből, elsődleges médiumként szolgált a családi körben kimondhatatlan gondolatoknak is. Ezen felül szoros kapcsolatba hozható a naplóval az író levelezése, valamint a megjelent szövegek is, olykor szinte zérusra csökkentve a „fiktív” irodalmiság és a civil élet közötti távolságot: a Móricz-szövegek intertextualitása könnyen intratextualitássá alakítható a folyamatosan feltárt életmű fényében. A monográfia előszöveggel olvassa össze a különböző „helyekről” származó szövegeket: az 1924–1925-ös időszak „krónikája” kapcsán külön fejezetben olvashatunk Móricz egyre nyilvánosabb „civil szférájáról”, a napi sajtó főcímeiben narrált házassági dráma epizódjairól, de – a *Napló* alapján – az író ekkoriban preferált irodalmi főhőseiről is, akiket saját „helyzetére vonatkoztatott” és „alakmásként használt fel”. (332.) A kor mediális környezetével kapcsolatos izgalmas részletek beépítése tehát nem szorul magyarázatra, főképp azért sem, mert Móricz azon kevesek közé tartozott, akik különböző minőségekben a *Nyugat* egész útját végigkísérhették. Szilágyi jó arányérzékkel vonja be a monográfiába a sajtótörténet és filmtörténet számára (is) hasznosítható jegyeket. Így például az író Móricz és az újságíró Móricz között feszülő ellentéteket, kiegészítve azzal a sajtósággal jeggyel, hogy az életét a nyilvánosság előtt élő szerzőt komoly aggodalommal töltötte el, hogy neve nagyrészt a „celeb-lét” következtében forog közszájon, nem irodalmi munkássága miatt. (563.) Az újságokban megjelenő riportok – Móricz más kontextusban megjelent szövege-

ivel vagy beszámolóival szemben – ráadásul olyan ellentmondásokat hordoznak (például a falu felemelhetőségébe vetett optimizmussal kapcsolatban – 668–671.), amelyek ugyancsak a különböző közegek mediális sajátosságainak róhatók fel, meggátolva ezzel azt is, hogy az egyes szövegeket egyértelműen vezethessük le a biográfiai én tapasztalataiból.

A kronologikus vonalvezetést megbontó, fő tematikai csomópontok köré szervezett látásmód előnye, hogy lehetőséget biztosít a különböző szintű szövegegyeségek közötti közvetlen átjárásra, de ez a problémátörténetinek is nevezhető attitűd felelős azért, hogy végül egy rendkívül tudatosan „megszerkesztett” (647.) életműre kaphasson rálátást az olvasó. Ide tartozik az írói estek megszerzése, amelyeken Móricz szövegeit az írófeleség, Simonyi Mária olvasta-szavalta (f)el. Az új regények megjelenését „eseményszerűvé tevő” (427.) aktus a monográfia egy rendkívül sűrű passzusában tűnik fel: itt esik szó Móricz szlovenszkói útjáról, a színpad felé nyitás buktatóiról, valamint a *Nyugat* szerkesztői munkájának részleges átvállalásáról, ezzel a Móricz ellen induló hadjáratról is, amely során hazaárulónak bélyegezték. Szilágyi megjegyzi, hogy az előadókörutakról nem esett (nem eshetett) részletesen szó a Kádár-kori monográfiákban. (418.) Másutt – az iménti hiányosságot bővebben kifejtve – tér ki a kora 20. századi irodalom „professzionálizálódásának” tudományos feltárását érintő deficitre. Ezek birtokában ugyanis szélesebb körben lehetne feltárni a „Móricz-marketing” szövevényeit, vagy például az irodalom alacsonyabb regisztereihez való viszonyát. A „mid-literature” kategóriájával összefüggésben ugyanis joggal lehet feltételezni az olvasói elvárásokhoz való igazodást (illetve ennek esetleges kijátszását): amikor például az író a *Rózsa Sándor* második kötete kapcsán „nemes ponyváról” (701.) beszél, műfaji címkézése arról tanúskodik, hogy szövege olvasójaként formál véleményt a majdani olvashatóság tekintetében. A színház felé nyitás, a családi vállalkozásként „üzemeltetett” *Kelet Népe* mind-mind olyan „fogásként” értékelhetők, amellyel Móricz a szűk család mellett a rokonság támogatása során felmerülő problémákat is csillapítani próbálta, de ezek mögött is munkált az írói brand építésének kényszere.

Az elmúlt kor Móricz-képe egy írói szerepet, és ezen belül is az adott témákhoz való művészi viszonyulás mikéntjét akarta rögzíteni a befogadói közegben. A naturalista hangoltságú, erős szociális érzékenységre épülő portré (és szövegvizsgálat) mellett azonban értelemszerűen elsikkadt a kortárs szövegekkel való szakszerű összeolvasás gyakorlata. A monográfia sajátosságaként jellemezhető, hogy számos alkotás egy másik szöveggel (vagy annak alkotójával) párban kerül az életregény horizontjára, erősítve ezzel azt a szándékot, hogy Móricz Zsigmond ne elszigetelt alkotóként (szervezőként, mesterként stb.) hagyományozódjon tovább, hanem egy olyan dinamikus irodalmi gépezet fontos láncszemeként, amelynek működési elvei nincsenek kőbe vésve. A *Pillangót* például gyors megírása közelítheti a *János vitéz*hez, de a beékelt mozijelenet miatt látókörébe kerülhet a film médiumát megidéző expresszív írástechnika is. A Móricz és Kosztolányi közötti affér (egyik) sarokpontjának számítót *Barbárok* pedig jó példa arra, hogyan applikálja az író a valós eseményeket, illetve hogyan vándorol és hasonul át a motívum a magyar, illetve „regionális” – Sadoveanu és Čipiko révén a román, illetve a horvát – kultúrák írásos interpretációiban.

Móricz Zsigmond „posztmodernségét” – már ami az utóbbi száz két évtizedet illeti – jótékonyan alátámasztja a szövegeivel való bánásmód. Még akkor is, ha természetesen a recepció megosztott az életrajzi indíttatású kutatások, és az ezt a vonulatot lehetőség szerint mellőző vagy felfüggesztő interpretációk tekintetében. A monográfia „előzménye”, a szerző 2008-as kötete részletesen feltárta, hogyan válósult meg Móricz 21. századi „átörökítése” a magyar irodalomban, illetve ilyen formában mennyire vehetők standard igényűnek olyan, a szerzővel kapcsolatos, évtizedeken át „kanonikus” címkék, mint a „falu krónikása”, a „naturalista”, vagy a „dzensztri-tematikát” csúcsra járató író. A kortárs kutatások horizontján magabiztosan cáfolhatók a klisék (illetve meggyőző érvek sorakoztathatók fel ezek ideológiai kisajátítása mellett), de jelen kötet hatékonyan újakat is állít ezek helyére, azaz bemutatja, milyen szempontok révén vázolható fel egy új időtálló paradigma. A posztmodernséget illetően Szilágyi is „rejtélyes sztárként” (218.) említi a *Tükör*-kötetegyüttest, amelyet „a posztmodern szövegalakítást megelőlegező, a benne megjelenő alteregó miatt akár Kosztolányi *Esti Kornélya* mellé helyezhető, egyes részében a pornográfia határát súroló, rendkívül izgalmas” szöveggént konferál föl. (219.) Ennek egyik darabja, az 1914-es *Rés* például jó eséllyel pályázik arra, hogy idővel a *Szabad ötletek jegyzékéhez* hasonló „hírhedt” szöveggént emlékezzenek meg róla. Hasonlóan termékeny megközelítési mód lehet a Móricz szövegeiben megnyilvánuló (de az olvasást a mai befogadó számára megnehezítő – 726.) élőbeszédszerűség is. Ennek őseredeti „élményeként” a fiatalkori mesegyűjtések, az előszó lejegyzésének nyomai feleltethetők meg, ráadásul a népmesei „kód” állandó visszacsatolási pontnak számít Móricznál. (166.) A krimi (noir) iránti kortárs érdeklődés nyomán nagyobb figyelemre tarthat számot a *Forró mezők* is, amelyben az író „fontos felismerésre jutott a kelet-közép-európai régióknak a bűnhöz, a hatalomhoz és az igazsághoz való viszonyáról” (710.), de legalább ennyire izgalmas az *Özvegy* című töredék is, amelyben Móricz a modern város lüktetését próbálta megörökíteni. A korban sajátos jegynek bizonyul, ahogyan Móricz a ponyvához mint forráshoz nyúl (470–471.), de – ahogyan ez a történelmi regények kapcsán olvasható (282.) – számára az adott történelmi alakról „kialakult és továbbhagyományozódó kép” is fontos volt a fiktív újraírás során.

Az elmúlt évek kutatásai során némileg átértékelődött a Móricz-kánon. Lényeges elem azonban, hogy a korábban propagált szövegek „kikopása” helyett inkább a korábban peremvidékre szorított szövegek erősödő jelenléte jellemző, bár (természetesen) az előbbi szövegcsoport folyamatos újraolvasása is tendencia. Az *Isten háta mögött* például – a *Pacsirtához* hasonlóan – értelmezhető a nevelődési regény meghaladására tett kísérletként, amely ugyanakkor mítoszi sémát követ. (196–199.) Az *Úri muri* mint az oeuvre legtöbbet értelmezett (Móricz által is átdolgozott, színpadra vitt) darabja a monográfia lapjain kerül új megvilágításba. Szilágyi egy kiadói reklámfüzet nyomait követve a regényt körülvevő más szövegekkel (Lakatos László, Pakots József, Drasche-Lázár Alfréd, ifj. Hegedűs Sándor azóta „elporladt”, eltérő műfajú szövegeivel) szegezi szembe az *Úri murit*, felrészelve tulajdonképpen az 1928-as év magyar irodalmának egy lehetséges kontextusát. Ezzel szemben a korábbi mestermű, a *Rokonok* – a Szabó István-féle filmfeldolgozás dacára is – vesztett fényéből: a korábbi „erőteljes kánonképző gesztusok”

(560.) visszájára fordultak. A „panamaregényként” is emlegetett *Rokonok* helyét a *Rab oroszlán* vagy a *Míg új a szerelem* töltheti be a továbbiakban, két olyan szöveg, amelyet az államszocializmus irodalomtörténeti kézikönyve még kitérőként értékelt.

Szilágyi Zsófiának óhatatlanul körvonalaznia kell saját kontextusát (a Móricz-újraolvasást) is, nem megfélemlítve arról, hogy a múlt század második felében született életrajzokról és értelmezésekről kimondott vélemény könnyen döntő ítéletté alakulhat a kortárs befogadói horizonton. Bár óhatatlanul korrigálnia kell az általa „legfontosabbnak” (637.) nevezett két monográfia (Nagy Péter és Czine Mihály) mondanivalóját, a 2013-ban megjelent pályarajz inkább a többi mellé pozícionálja magát, mintsem törlésjel alá helyezné őket. Miközben kitüntetett figyelmet szentel a Kádár-korszak „másként gondolkodójának” (340.), Bori Imrének. Összeségében a monográfia legitimálja azt, hogy Móricz „kétely nélkül tisztelendő irodalmi nagyság” (740.) volt, de ez a kép óhatatlanul finomításra szorul annak érdekében, hogy a klasszicizáló-kanonizáló folyamatok által monolitá formázott alak mögött feltáruljon az írással rendkívül intim, olykor bizarr viszonyt ápoló szerző képe is. „Mostanra Móricz Zsigmond mintha új életre kelt volna” – olvasható a zárlatban. (746.) Az biztos, hogy ennek okai éppúgy megtalálhatók a „külső” közeg fokozatos átalakulásában, mint az éppen ezért közelebből is megvizsgálható (már komolyabban megmunkálható, „aláásható”) szövegek olyan, a jelenkor számára különösképpen favorizált irányjaiban, mint az élőbeszédszerűség vagy a szókimondás. A monográfia kiemeli azt, hogy az irodalom és irodalomtörténet már számos különös együttállást produkált a Móricz-újraolvasásában (608.). Ezt a termékeny szimbiózist fokozza tovább azzal, hogy divatos trendek felől, a mai olvasó szemével közelíti meg az életmű egészét, nem tartózkodva a „nagykunsági Romanához” (201.) vagy a csupán „viszkis rablóként” emlegetett Ambrus Attilához (698.) fogható allúzióktól sem.

A legapróbb részletmomentumokról sem elfeledkező értelmezés lehántja a mitikus maszkot Móriczról, de nem jelöl ki egyértelmű irányt a további olvasatok számára. Kérdéses, mi kerül még napfényre a teljes *Napló* kiadásáig, illetve ennek majdani ismeretében milyen új szempontokat tud érvényesíteni a Móricz-újraolvasás, de nem valószínű, hogy ezek komolyan veszélyeztetnék a monográfiában foglaltakat. Szilágyi Zsófia ugyanis nem kockáztat, de nem is biztosítja túl magát. Munkájában egyszerre szólal meg az eredményeit átadni kívánó kutató, az éles szemű filológus, valamint a szövegek kézbevitelére buzdító olvasó, miközben a kötet éppen annyira „használható” térképként vagy lexikonként, mint akár oktatási („okulási”) segédanyagként is. Az olvasó a monográfus tekintetével szinkronban pásztázhatja körbe a rendkívül sűrű szövegkorpuszt, elidőzhet ennek rejtélyes pontjain, képletesen belelapozhat a szépírótól látszólag távoli magánember „titkos” bejegyzéseibe, de éles „panorámaképet” is kap a korról. A monográfia megteremti a szükséges előkészületeket ahhoz, hogy Móricz Zsigmonddal hosszantartó és eredményes beszélgetést, eleven dialógust folytathassunk.

A Móricz-újraolvasásnak új fejezete vette kezdetét. (*Kalligram*)